

ROBERT PIENKOWSKI\*

**UWAGI NA TEMAT MONOGRAFII BORYSA PASZKIEWICZA  
*PIENIĄDZ GÓRNOŚLĄSKI W ŚREDNIOWIECZU*<sup>1</sup>**

Ukazanie się książki Borysa Paszkiewicza na rynku księgarskim jest wielkim wydarzeniem naukowym. Jest ona pod wieloma względami wyjątkowa. Autor zajął się problematyką, która nie była nigdy dotychczas przedmiotem opracowania książkowego. Istotnym zadaniem Borysa Paszkiewicza było zgromadzenie wszystkich znanych rodzajów monet górnośląskich, określenie czasu i miejsca ich powstania, odczytanie zawartych na ich stemplach treści. Sięgnął on w tym celu do źródeł numizmatycznych i pisanych. Przygotowując swoją publikację, posłużył się dorobkiem innych nauk pomocniczych historii, w szczególności sfragistyki, epigrafiki, heraldyki, metrologii historycznej, także sięgał do ikonologii historycznej i archeologii prawnej. Książka ukazuje ogromną erudycję autora (oddano stan badań z końca 1998 r.), znajomość różnorodnych źródeł (nie tylko numizmatycznych) i umiejętność swobodnego korzystania z nich. Przygotował ją jako podstawę do odbycia przewodu habilitacyjnego (uwieńczonego sukcesem).

Książka zawiera następujące rozdziały: „Wstęp”, „System monetarny i obieg pieniądzy Górnego Śląska”, „Obieg zewnętrzny monet górnośląskich”, „Chronologia i atrybucja monet górnośląskich”, „Podsumowanie”, „Znaleziska monet górnośląskich”, „Wykaz skrótów i literatury”. Dodatkowo załączono niemieckojęzyczne streszczenie (s. 338–368), które w sposób prawie wyczerpujący przedstawia wszystkie podstawowe problemy i ustalenia książki. Niezwykle użytecznym uzupełnieniem pracy jest indeks obejmujący wszystkich wymienionych panujących, ale także badaczy i kolekcjonerów oraz występujące w publikacji miejscowości. Książka zaopatrzona jest w 19 tablic, na których pokazano wszystkie typy monet przypisanych przez autora do mennic górnośląskich. Część ilustracji na tablicach wykonano z oryginalnych egzemplarzy dostępnych w zbiorach muzealnych, część natomiast to reprodukcje z dawnych publikacji (w tym także w postaci rysunków). Badania autor przeprowadzał na swój własny koszt, co spowodowało istotne ograniczenia w zakresie kwerendy muzealnej (niestety nie zbadał, co sam przyznaje, zbiorów numizmatycznych Berlina i Opawy). Trudno oczywiście autora za to winić, tym bardziej, że niektóre instytucje powinny przynajmniej teoretycznie być zaintereso-

\* Wrocław.

<sup>1</sup> B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski w średniowieczu*, Lublin 2000 (Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej), 386 ss., tabl. 19.

wane jego badaniami i wspierać je, co jednak nie nastąpiło. Na szczęście uzyskał autor bezinteresowną pomoc od wielu osób (i po części stojących za nimi instytucji), co nieco zadanie ułatwiło. W odniesieniu do merytorycznych rozstrzygnięć autor był praktycznie skazany na samego siebie. Pod względem naukowym jest to pierwsza książka poświęcona monetom i mennicom Górnego Śląska, co dało pełną swobodę formułowania rozwiązań dotyczących mennictwa górnośląskiego. Znaczną część książki stanowi rozdział „Chronologia i atrybucja monet górnośląskich”, będący katalogiem komentowanym tych monet (s. 105–276).

W efekcie przeprowadzonych badań ukazał się nowy, po części całkowicie zmieniony obraz mennictwa górnośląskiego — wyjaśniono wiele do niedawna nierozwiązanych zagadnień. Wśród najważniejszych ustaleń autora jest odrzucenie z mennic Górnego Śląska wszystkich kwartników (z wyjątkiem jednego niepewnego, przypisywanego do Księstwa Kozielskiego — Fbg 613/216) oraz praktycznie wszystkich brakteatów ratajskich i brakteatów szerokich. Jednym z większych problemów, z którymi przyszło zmierzyć się autorowi, było określenie chronologii halerzy opolskich. Zaproponował on ciekawe rozwiązanie, w którym przyjął, że monety z samym orłem zaczęto bić wcześniej, ok. 1430 r., natomiast noszące półkrzyż i półorła w 1437 r. Emisja w obu grupach typów trwała do 1474 r. Postawił też interesującą hipotezę rozwiązującą dwoistość halerzy opolskich: miała wynikać z tego, że bito je w dwóch mennicach na dwóch zamkach opolskich. Ich ikonografia nawiązuje do heraldyki książęcej, a nie miejskiej. W wyniku nowego uszeregowania znanych halerzy księstw górnośląskich i opawskich z końca XIV i z XV w., ich emisje okazały się wypełniać poszczególne panowania. Ponadto autor ustalił, iż lokalne — śląskie złoża srebra, które często w literaturze popularnonaukowej (i niekompetentnej naukowej) są przeceniane, nie odgrywały istotnej roli w emisji górnośląskiego pieniądza (s. 32–33).

Autor poruszał się po obszarze dotychczas prawie przez nikogo nie penetrowanym, co spowodowało, że nie był w stanie ustrzec się od usterek, które w tak obszernej pracy były nie do uniknięcia. Najpoważniejszą z nich jest sugestia autora o raciborsko-opolskim pochodzeniu brakteatów grupy „Azimir” (ze skarbu krakowskiego), które, jak wszystko na to dziś wskazuje, pochodzą z Małopolski (patrz s. 128–137, 284, 289, tabl. 1–2, nr 6–21). Monety te pojawiły się na rynku numizmatycznym w październiku 1999 r. — stąd autor nie miał czasu na dogłębną ich analizę, jego poglądy były całkowicie uprawnione w świetle ówczesnych wiadomości. W ostatniej chwili wstawione do publikacji brakteaty nr 6–21 okazały się nie być śląskiego pochodzenia, o czym autor zdołał poinformować w przypisie dodanym w korekcie (patrz opis tablicy nr 1) — nie miał jednak możliwości dokonania poważniejszych zmian we właściwym tekście. Ograniczenia natury czasowej i finansowej wpłynęły na nie objęcie kwerendą zbioru numizmatycznego Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, gdzie jest przechowywany tylko jeden średniowieczny (?) — górnośląski numizmat, ale za to bardzo ciekawy (MAEŁ 18043). Jest nim piefort bity stemplem halerza Fbg 816/512 (Av. \* MOnETA\* C\*KOSEL, Rv. \* MOnETA\*KOSEL, 6,247 g, śr. 15,22 mm, grubość maks. 4,52 mm), który został zakupiony do zbioru 1.VII.1977 r. od mieszkańca Łodzi. Jego autentyczność budzi wątpliwości, ale należałoby to w omawianej publikacji rozstrzygnąć.

Borys Paskiewicz wykorzystał w swojej książce oprócz różnorodnych źródeł także ogromną literaturę, niekiedy niezmiernie trudno dostępną w polskich bibliotekach, lub całkowicie niedostępną (zdecydowana większość polskich bibliotek jest niezmiernie uboga zaopatrzona, zwłaszcza w zagraniczne czasopisma numizmatyczne). Udało



się zauważyć tylko kilka nieuwzględnionych pozycji (Temple R., *Gab es im Herzogthume Auschwitz eine Münzstätte?*, Notizenbl. hist. statist. Section d. mähr.-schles. Ges. 1887, s. 40 i n.; Steinert A., *Die herzogliche, nachmals kaiserliche Münze in Oppeln*, [w:] *Oppelner Nachrichten*, 1921, nr 205, 210; Červinka I.L., *Nález brakteátů v Salesche (u Opolí) ve Slezsku*, Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci, XLV, 1932, s. 31–36; Jahn M., *Die älteste Münze aus Oberschlesien*, *Oberschlesier* 15: 1933, s. 349–350; Kalus J., *Domniemany brakteat Mieszka opolsko-raciborskiego*, *Opolski Rocznik Muzealny*, 1/1963, s. 103–106; Ehrlich A., *Die Münzstätte Oppeln zur PiastENZEIT (1163–1532)*, *Numismatische Zeitschrift*, t. 91: 1977, s. 75–83, tabl. 7; Bożek Z., *Halerz bytomski z górnikiem przy pracy*, *Bezpieczeństwo Pracy i Ochrona Środowiska w Górnictwie*, 1997, nr 3, s. 88–91). Wskazane braki w literaturze wynikają przede wszystkim z obiektywnych trudności dotarcia do niektórych pozycji, zwłaszcza gdy były publikowane w tak egzotycznych czasopismach, jak artykuł Z. Brożka. Dotkliwie odczuwalny jest brak aktualnej bibliografii numizmatyki polskiej. Bibliografia numizmatyki śląskiej (J. Kalusa) już w momencie publikacji miała wiele braków, a opublikowana została bez mała pół wieku temu, więc praktycznie nieprzydatna.

W tym miejscu chciałbym zwrócić się do autora z sugestią, aby wrócił w przyszłości do mennictwa górnośląskiego i przygotował popularną wersję swojej książki, która upowszechniłaby wyniki przeprowadzonych badań wśród szerokiej rzeszy kolekcjonerów, a także i muzealników. Już obecnie zwiększyło się zainteresowanie monetami górnośląskimi. Na kilku aukcjach, m.in. WCN i PTN pojawiły się kolejne egzemplarze górnośląskich halerzy, osiągając spore ceny. Książka przyczyniła się do ujawnienia wielu egzemplarzy monet, które były autorowi znane tylko z literatury i uchodziły za unikatowe.

Korzystając z okazji, chciałbym zaprezentować prywatną kolekcję górnośląskich halerzy, którą zgodził się ujawnić zamieszkały w Niemczech Christof Rodacki. Jego zbiór tych monet nie jest zbyt liczny, ale powiększa liczbę znanych egzemplarzy i w przyszłości może ułatwić dalsze badania na mennictwem górnośląskim w średniowieczu<sup>2</sup>. Wskazuje na znaczne możliwości, jakie jeszcze drzemią w zbiorach prywatnych.

#### Księstwo Kozielskie

Konrad V Kantner i Konrad VII Biały (1416/21–1439)

1. Av. W tarczy gotyckiej Orzeł bez korony w lewo (herald.) z przepaską z krzyżem zakończoną trójlistkami na piersi i skrzydłach, wokół [M]O — NE — [TA]  
Rv. Głowa kozła w prawo (herald.), wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku [COSE] LENS I  
0,32 g, śr. 12,2×12,7 mm, oś 45°  
Lit.: B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski*, nr 50. Zbiór Ch. Rodackiego nr S-535.

#### Księstwo Raciborskie

Mikołaj VI i Wacław III (1428–1456)

2. Av. Hełm dziobowy w lewo (herald.) z labrami, z bawolimi rogami wchodzącymi do otoku, w otoku M O N E T A  
Rv. Orzeł bez korony w prawo (herald.), w otoku + R A T I B O R I E  
0,29 g, śr. 12,0×12,5 mm, oś 90°  
Lit.: B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski*, nr 61. Zbiór Ch. Rodackiego nr S-515.

<sup>2</sup> Poniższe zestawienie opracowano na podstawie dostarczonych przez Ch. Rodackiego materiałów.

3. Av. Hełm dziobowy w lewo (herald.) z labrami, z bawolimi rogami wchodzącymi do otoku, w otoku MONETA  
 Rv. Orzeł bez korony w prawo (herald.), w otoku × RATIBORIE  
 0,27 g, śr. 12,3×12,7 mm, oś 60°  
 Lit.: B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski*, nr 61. Zbiór Ch. Rodackiego nr S-537.

#### Księstwo Cieszyńskie

Bolesław I (1410–1431)

4. Av. W trójlściu uncjalna litera B, po lewej pięcioramienna gwiazdka, wokół literki M — O — N  
 Rv. W tarczy gotyckiej Orzeł bez korony w prawo (herald.), nad tarczą BO, po bokach I — T  
 0,26 g, śr. 12,0×12,4 mm, oś 135°  
 Nabyto: Dr. Claus W. Hild Aukcja 67, Karlsruhe 16–17.09.1994, egzemplarz z numeru 3140.  
 Lit.: B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski*, nr 64. Zbiór Ch. Rodackiego nr S-184.

#### Księstwo Oświęcimskie

Wacław I i Jan IV (1433/4–1457)

5. Av. na dwóch stopniach wieża z blankami i trapezowatym dachem zwieńczonym dwiema kulkami, z boków O — S, wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku \*MONETA \* OSSVNCI  
 Rv. Orzeł bez korony w prawo (herald.), 5 piór w skrzydle, wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku [\*] MONETA [\* OSSVA] NCIM  
 0,25 g, śr. 12,6×13,0 mm, oś 200°  
 Lit.: B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski*, nr 76. Zbiór Ch. Rodackiego nr S-539.
6. Av. na dwóch stopniach wieża z blankami i trapezowatym dachem zwieńczonym dwiema kulkami, z boków O — S, wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku \*MONEA \* OSSVNCIM  
 Rv. Orzeł bez korony w prawo (herald.), 5 piór w skrzydle, wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku \* MONETA [\*] OSSVNCIM  
 0,26 g, śr. 13,3×14,2 mm, oś 20°  
 Lit.: B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski*, nr 76. Zbiór Ch. Rodackiego nr S-545.
7. Av. na dwóch stopniach wieża z blankami i trapezowatym dachem zwieńczonym dwiema kulkami, z boków O — S, wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku \*MONETA \* OSSVNCI  
 Rv. Orzeł bez korony w prawo (herald.), 5 piór w skrzydle, wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku \* MONETA \* OSSVNCIM  
 0,27 g (przed czyszczeniem 0,30 g), śr. 12,6×13,0 mm, oś 0°  
 Uwagi: na awersie brak słupka w literce T, na rewersie długi, cienki słupek  
 Lit.: B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski*, nr 76. Zbiór Ch. Rodackiego nr S-571.
8. Av. na dwóch stopniach wieża z blankami i trapezowatym dachem zwieńczonym dwiema kulkami, z boków O — S, wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku \*MONETA \* OSSVNCIM  
 Rv. Orzeł bez korony w prawo (herald.), 5 piór w skrzydle, wewnętrzna obwódka ciągła, w otoku \* MONETA \* OSSVNCI  
 0,47 g, śr. 13,5×14,1 mm, oś 290°  
 Uwagi: na awersie brak słupka w literce T, na rewersie krótki słupek  
 Lit.: B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski*, nr 76. Zbiór Ch. Rodackiego nr S-572.

#### Księstwo Opawskie

Wacław II, Mikołaj V, Wilhelm i Ernest (1433–1456)

9. Av. na tarczy hiszpańskiej Lew czeski w koronie z gwiazdą nad prawą łapą (herald.), wokół M O — N E — T A  
 Rv. na tarczy hiszpańskiej słupek z trzema krokwiemi, w otoku \* OPPAVIENSIS  
 0,31 g, śr. 11,6×12,0 mm, oś 0°  
 Lit.: B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski*, nr 80. Zbiór Ch. Rodackiego nr S-536.

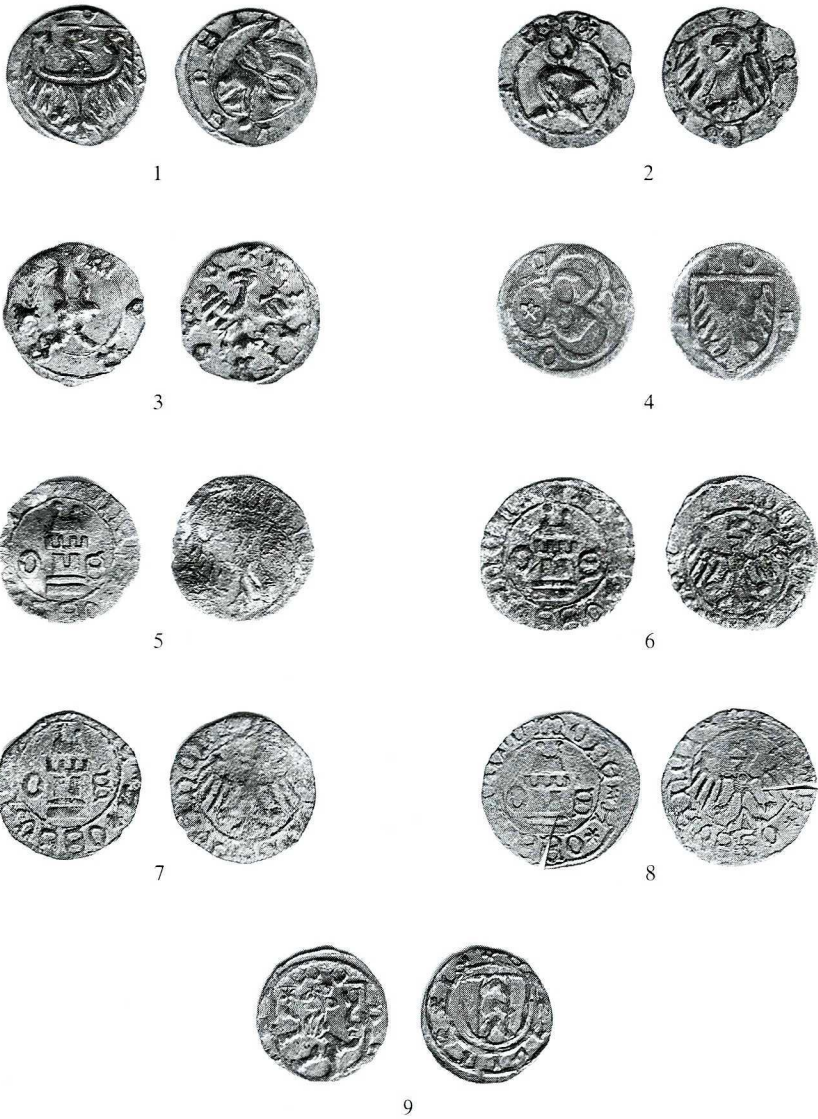
REMARKS ON THE MONOGRAPH  
*UPPER SILESIAN MONEY IN THE MIDDLE AGES* BY B. PASZKIEWICZ

(Summary)

The book by Borys Paszkiewicz is a great scientific event. It is exceptional in many respects. He has written a commentary catalogue of all the known kinds of Upper Silesian coins, determined the time and place they came into being, deciphered the contents of their types. To that end he reached for numismatic and written sources. While writing this work, the author made use of the accomplishments of other auxiliary disciplines of history — sphragistics, paleography, heraldry, historical metrology in particular, he also resorted to historical iconography and judiciary archaeology. As far as the scientific aspect is concerned, it is the first book devoted to the coins and mints of Upper Silesia, which has provided the author with full freedom of formulating solutions on Upper Silesian coinage. This work has produced a new, and in places completely different image of Upper Silesian coinage — many problems, unclear till recently, have been explained. The author has excluded from Upper Silesian mints all *quartenses* (save for a single uncertain one, attributed to the Duchy of Cosel — Fbg 613/216), as well as practically all bracteates of the Rathau type and broad bracteates — these are his most important conclusions. One of the most serious problems that he came up against was the chronology of the Oppeln halber. He suggested an interesting solution in which he assumed that coins bearing just an eagle were struck earlier, around 1430, while those with a half-cross and half-eagle — in 1437. The issue of both types lasted until 1474. B. Paszkiewicz also set forth an interesting hypothesis which solves the problem of the diversity of the Oppeln halber: it supposedly resulted from the fact that they had been struck in two mints in two Oppeln castles, the iconography thereof referring to ducal, not urban heraldry. Due to the new chronology of the known halber of the Upper Silesian and Opava duchies from the end of the 14<sup>th</sup> and from the 15<sup>th</sup> centuries, their issues turned out to have filled particular reigns. The author also made it clear that local Silesian deposits of silver had been of hardly any importance in the issue of Upper Silesian money.

He encroached on an area that had been almost unexplored before, which made him unable to avoid errors; in such a vast work they were actually inevitable. His suggestion of the Ratibor–Oppeln origin of the bracteates of the “Azimir” group (from the Cracow hoard) was one of them; all premises imply that they come from Little Poland. Bracteates #6–21, included in the issue at the last moment, turned out not to be of Silesian origin, which the author informs us in a footnote added at the last moment after proof-reading (see legend of Table 1) — however, he had no possibility to include in the main text any significant changes. It was difficult for the author to get access to many types of Upper Silesian coins, until recently some of them were remarkably rare (the author carried out the investigations at his own expense). B. Paszkiewicz’s publication has contributed to many specimens having been revealed at numismatic auction sales. The author of this text managed to gain access to 9 specimens of Upper Silesian coins from Christof Rodacki’s collection from Germany which would enlarge the source base known to B. Paszkiewicz.





Tablica 1. Monety górnośląskie ze zbioru Ch. Rodackiego. Skala 1,5:1.